

APUNTS PER A UNA LECTURA DEL *DIARI ÍNTIM* DE FERRAN

CANYAMERES

Josep Camps i Arbós

Universitat Oberta de Catalunya

1.

El 1972 la benemèrita Editorial Pòrtic publicava, pòstumament, el *Diari íntim* de Ferran Canyameres (Terrassa, 1898 — Barcelona, 1964), un autèntic *homme de lettres* —poeta, narrador, dramaturg, memorialista, assagista, traductor i editor són alguns dels qualificatius que poden aplicar-se a la seva figura—, però que, probablement, encara no ha estat valorat com es mereix. Entre la seva dilatada producció, el *Diari íntim* ha gaudit del favor gairebé unànime de la crítica, sobretot arran de la seva reedició el 1994 en el volum quart de l'*Obra completa*: segons Albert Manent, es tracta «d'un dels millors dietaris de la nostra literatura moderna» (1988, 165); per a Joan Triadú és «un dels millors que hi ha en català» (1994, XI); Jaume Aulet el considera «la peça més important de Canyameres» (1998, 14); per últim, Xavier Pla afirma que ens trobem davant d'un text «impressionant» i «d'un dels millors dietaris escrits mai en català» (2007, 23).⁴⁴ Val a dir que el *Diari íntim* no és l'única obra de l'autor que podem adscriure al que es coneix com a *literatura del jo*: hi pertanyen també les tres parts de la seva autobiografia, *Quan els sentits s'afinen* (1954), *De París, el fel i la mel* (1965) i *Una vida en pseudònim* (1965); el pamflet —tot i que també se'l podria considerar com una novel·la, una biografia o un llibre de memòries— contra Joan Puig i Ferrer, *El gran sapastre* (redactat el 1941, però publicat el 1977); i una sèrie d'escrits dispersos aplegats amb el títol de *Semblances, facècies i anècdotes* i que es van donar a conèixer per primera vegada en el volum cinquè de l'*Obra completa* (1995).

⁴⁴ L'única valoració parcialment negativa del llibre, que hem localitzat, és la de Gustau Erill: «en el *Diari íntim*, Ferran Canyameres és un escriptor que sovint no escriu com podria i sabia, senzillament, perquè està cansat, en alguns moments fins i tot fastiguejat per un entorn desfavorable» (1994, 54).

Abans de comentar els trets principals del *Diari íntim* és del tot necessària una succinta contextualització, que ens permetrà entendre millor els motius que n'expliquen la seva escriptura.⁴⁵ D'antuvi, cal considerar el text com una peça important de la trajectòria de Canyameres a l'exili francès: creua la frontera a finals de gener de 1939, acompanyat del seu fill Jaume, de deu anys d'edat, després de deixar a Terrassa la seva muller, Enriqueta, i la seva filla petita, Montserrat, ja que tenia ben present la problemàtica que havia de comportar el complicat estil de vida dels exiliats.⁴⁶ El destí triat va ser París, que coneixia des dels divuit anys; «la ciutat havia estat des de sempre el seu punt de referència, l'espai on projectava de ben jove els seus ideals vitalistes» (AULET: 1998: 15). Els primers mesos a la capital francesa van ser molt durs, sense feina ni residència fixes; tanmateix Canyameres els aprofità per a reprendre els contactes amb els catalans que hi residien, com Emili Grau Sala, Pere Vigués i, sobretot, Joan Puig i Ferrer, amb qui mantenia una relació d'amistat —i d'admiració— forjada a la Catalunya d'entreguerres. Amb l'escriptor de la Selva del Camp i els germans egarencs Isidre i Marian Ballbé, va associar-se en la creació d'una empresa, *Innovations textiles*, amb la intenció de fabricar teixits i, alhora, construir i vendre telers sense llançadora (inventats per Marian Ballbé). L'empresa, però, no reeixí, i Puig i Ferrer va voler abandonar el negoci i recuperar els diners aportats per a endegar-lo, cosa que Canyameres i els germans Ballbé no li van permetre ja que tot el capital estava invertit en la maquinària. De fet, la desconfiança mútua entre Canyameres i Puig i Ferrer s'havia iniciat arran de la sospita del primer que el segon malgastava uns fons de la Generalitat a l'exili, vivint com un sibarita; uns diners que havien de servir per atendre les necessitats de la institució i dels catalans que es trobaven en una situació problemàtica. D'aquest episodi tan tèrbol, i que la creença popular va complicar amb un afer sentimental (segons es deia, compartien la mateixa amant), n'existeixen les versions contraposades

⁴⁵ Per a dur a terme aquesta contextualització ens hem basat, fonamentalment, en la documentada biografia de Gustau Erill i Pinyot, *Ferran Canyameres. Entre la memòria i l'oblit* (1999).

⁴⁶ Per tal de resseguir la trajectòria de Canyameres a l'exili francès, és de gran utilitat, a banda del *Diari íntim*, la correspondència aplegada en el volum VI de l'*Obra completa*.

dels dos interessats: l'esmentat *El gran sapastre*, de Ferran Canyameres; i *La traïció de Llaveneres* (1961), de Joan Puig i Ferrer, publicada pòstumament, i que constitueix el volum novè del magne cicle narratiu *El pelegrí apassionat*. Finalment, Puig i Ferrer va poder recobrar els diners invertits en l'empresa, que quedà en propietat dels germans Ballbé, mentre que l'intel·lectual egarenc es desvinculà, del tot, del negoci.

Canyameres, arran de la violenta ruptura amb Puig i Ferrer, i, tal vegada perquè la vida parisenca —condicionada per l'ocupació de les tropes alemanyes— no li semblava la més adient per a la vida cultural que desitjava, a l'agost de 1940 s'instal·la a Bouglainval, un petit poble a uns seixanta quilòmetres de la capital i a quinze de Chartres. Allí feia un any que residia el seu fill, a casa d'un amic cuiner, Joan Pedret, ja que una ordre del govern francès obligava els nens en edat escolar a allunyar-se dels grans nuclis urbans. Hi llogarà una casa i, enmig d'una vida més o menys plàcida, abocat a la lectura i a l'escriptura, redactarà *El gran sapastre* i iniciarà, el 2 de gener de 1942, el *Diari íntim* que, en un primer moment, duia el títol de *Vida a part*.⁴⁷ No sabem si atribuir-ho a la casualitat, però el mateix any que Canyameres, Puig i Ferrer iniciarà a Saint-Martin-le-Beau, un altre petit poble francès, el seu diari íntim, *Ressonàncies*.

2.

Les pàgines del *Diari íntim* es divideixen, cronològicament, en dos grans blocs. El primer inclou els anys 1942-1945 i van ser redactades, fonamentalment, a Bouglainval i a París. De cadascun dels anys indiquem, a continuació, l'abast temporal de les entrades i el nombre de pàgines que ocupen en el conjunt de l'obra, cosa que ens permet deduir la periodicitat de les anotacions i la diversitat en el ritme d'escriptura. Ho fem a partir de l'edició del diari que reproduïx el volum quart de l'*Obra completa*:

1942: 2 de gener al 31 de desembre. 182 pàgines.

1943: 1 de gener al 31 de desembre. 79 pàgines.

⁴⁷ Aquest és el títol del diari que consta en la primera edició del recull de poemes *Mig-temps* (1950).

1944: 1 de gener al 16 d'agost. 65 pàgines.

1945: 1 de gener al 6 d'abril. 58 pàgines.

El segon bloc és, en canvi, molt més breu. Redactat a Barcelona, conté només les anotacions de dos anys:

1954: 12 de juny al 16 de setembre, acompanyat d'unes notes datades al gener i al juny de 1955 i al juny de 1956. 10 pàgines.⁴⁸

1958: 14 al 19 de gener. 18 pàgines.

El contingut se centra en la dramàtica experiència de l'escriptor a la presó Model i, segons Josep Murgades, «és més il·lustratiu de la peripècia individual que de la situació global que la provoca i queda totalment deslligat de la resta de l'obra» (MURGADES: 1974, 116).

El diari de Canyameres segueix els patrons clàssics del gènere: una estructuració cronològica gairebé diària (sobretot, els dos primers anys) i explícita; la redacció en primera persona; i un efecte d'immediatesa que li permet donar compte de les vicissituds diàries i del seu món personal.⁴⁹ En aquest sentit, ens trobem molt més a prop d'un *diari* que no pas d'un *dietari*: «caldría diferenciar entre els *diaris*, on predomina allò afectiu i on l'autor parla de la vida quotidiana, dels *dietaris*, on destaca allò intel·lectual i un tipus de reflexió més intemporal» (BALAGUER: 1997, 40). Ara bé, tot i que es tracta d'un diari vital, la voluntat de l'autor no és, únicament, la de construir un relat intimista sinó que cerca un equilibri entre la vida interior —que ens apropa al seu pensament cultural— i el retrat del món dels exiliats, per la qual cosa esdevé, igualment, una font històrica i documental de primer ordre: «No sé si serà possible de continuar aquest diari. Sentiria que hagués d'interrompre'l. Són molts els que he començat sense continuar durant llarg temps per manca de vida interior. Aquest potser l'hauré d'interrompre per excés» (CANYAMERES: 1994, 327). És, per aquest motiu, que condueix a l'exaltació del jo i a un patètic egocentrisme, que Canyameres es distancia del model que li podia proporcionar un dels escriptors que llegia amb més fruïció en l'exili, Henri-Frédéric Amiel, autor d'un cèlebre *Diario intime*:

⁴⁸ Les pàgines datades el 1954, 1955 i 1956 no van ser publicades en la primera edició del *Diari íntim*. La causa, sens dubte, va ser la fèrria censura franquista.

⁴⁹ Per a una caracterització del gènere del diari, vegeu Bou (1993, 87-98).

Més que una monografia, el seu diari és un acte: l'escapolida d'Amiel davant la vida i la seva desfeta diària. És per això que molt sovint la seva lectura deixa una amarga impressió, decebedora, àdhuc insuportable.

Paul Bourget té raó quan constata que ens trobem davant d'un narcisisme psicològic irritant, sobretot si es considera que ocupa deu mil pàgines. (CANYAMERES: 1994, 307).

Com hem apuntat, el *Diari íntim* se cenyeix a una experiència concreta: la del primer exili a França. Sense ànim d'exhaustivitat podem fer esment d'altres diaris i dietaris, escrits en aquell mateix període, malgrat les ulteriors reelaboracions, en què també es dona notícia dels esdeveniments ocorreguts durant els anys inicials de la diàspora i que, alhora, posseeixen un notable interès literari: *Els darrers dies de la Catalunya republicana*, d'Antoni Rovira i Virgili; *L'exiliada (Dietari de l'exili 1939-1940)*, d'Artur Bladé i Desumvila; *Diari del primer any d'exili a França*, de Joan Baptista Xuriguera; *Dietaris de l'exili i del retorn*, de Ferran Soldevila; o *Etapas d'una nova vida. Diari d'un exili*, de Sebastià Gasch.⁵⁰

3.

El diari ressegueix minuciosament l'estada de Canyameres a Bouglainval. Sovint la presència del llogarret actua com a bàlsam terapèutic contra les adversitats de l'entorn per a un intel·lectual que encara conservava la imatge idealitzada de la capital francesa que havia conegut de jove:

Demà havia d'anar a París. Quan haig d'abandonar aquest racó de món, m'entren tots els mals i ajorno sempre el viatge. Com més trigo a anar-hi, menys ganes tinc de reveure els parisencs que, segons Henri Heine, són els comedians ordinaris de Déu. París em plaïa abans, quan del meu país hi feia un viatge de tant en tant. Així que hom se n'ha embafat és la cosa més insípida del món. (CANYAMERES: 1994, 266).

⁵⁰ Per a un inventari i valoració d'aquests i uns altres diaris i dietaris del mateix període, vegeu Camps (2007).

En una entrada posterior, insisteix en aquesta mateixa idea, la impossibilitat d'identificar-se amb una ciutat hostil i ocupada, *sine die*, per l'exèrcit alemany:

Per fi tornem a Bouglainval. Respiro. Adéu, París! Tant de bo no em veiessis més. Tot el que em podies ensenyar ja m'ho sé de memòria. Potser et tornaré a cobejar quan retrobaràs el teu aspecte, quan no pul·lularà pels teus carrers la gent àvida de guanyar diners en detriment dels resignats, dels qui sofreixen de la situació. (CANYAMERES: 1994, 305).

Malgrat el desencís que palesen les afirmacions, Canyameres continuarà desplaçant-se contínuament a París i hi durà a terme nombroses activitats. En aquest sentit, «Bouglainval facilita el recolliment per a la lectura o l'escriptura i París és el complement necessari a l'hora de l'activisme cultural. I un complement irrenunciable» (AULET: 1998, 15).

Reduït a la vida privada, l'autor repassa, en el moment d'escriure, les qüestions que per a ell tenen més importància. Un dels temes recurrents, mentre viu a Bouglainval, és el del possible retorn a Catalunya. No en va enyorava la terra, la família, i, tal vegada, l'ambient cultural del país, malgrat l'opressió franquista. Tot podia ser suportable davant la perspectiva d'un exili que semblava no tenir final:

Avui faig quaranta-set anys. Aquest aniversari fou celebrat ahir amb l'arròs suculent que la dona va guisar. També el vam celebrar amb un xic més de melangia que els dos anys darrers. La situació és cada any més precària, l'exili es fa interminable i comencen a *en avoir marre* d'aquesta vida restringida que ens veiem obligats a portar. (CANYAMERES: 1994, 589).⁵¹

Les pàgines del *Diari íntim* sovint es converteixen en la crònica de la difícil existència per què travessaven els escriptors i artistes catalans exiliats. Les anades a París servien a Canyameres per a ajudar els amics; sempre hi arribava carregat de menjar, sense treure'n, sovint, cap mena de

⁵¹ Una nova mostra d'aquesta visió dramàtica de l'exili la trobem en l'entrada següent: «Abans d'anar a dormir, en Jaume, amb les seves brusques contestes, incisives, ha fet plorar la seva mare. Després de resar, ella s'ha ficat al llit plorant. He procurat consolar-la. M'he ficat al llit per a donar-li calor, car hauria escrit fins tard. Quan s'acabarà aquest llarg exili?» (CANYAMERES: 1994, 578).

guany: «El que els porto de tant en tant ho faig pagar a preu normal de cost, o sigui un setanta-cinc per cent més barat de tot el que ells troben. No els compto ni el transport, ni el risc, ni les molèsties» (CANYAMERES: 1994, 282). A més, era l'aglutinador de bona part de les activitats culturals que els exiliats duïen a terme, encara que el diari ofereix escassa informació d'aquest tema. L'autor, emprant tècniques pròpies de la narrativa breu com la intensitat i el sintetisme, ens proporciona un agut retrat d'alguns d'aquests exiliats. Vegem-ne un parell de mostres. Del dramaturg i narrador Josep M. Millàs-Raurell, en destaca el caràcter bonhomíós:

És un bon amic. Me n'ha donat proves. Decididament, la bona amistat és una bonança d'esperit que ens condueix a recercar la companyia d'un home remarcats per nosaltres entre els altres que ens són indiferents, d'un home del qual no esperem cap mal, bo i desitjant-li el bé i anhelant de tot cor que es presenti l'oportunitat de palesar-li el valor inestimable que donem a la seva amistat. (CANYAMERES: 1994, 291).

En canvi, presenta Sebastià Gasch com un individu indecís i feble, a qui ajuda a sortir de la difícil situació econòmica en què es trobava: «En Gasch ha dinat amb mi a casa. Famolenc com sempre, tot i que segons sembla porta alguns bitllets de mil a la butxaca, que guarda per un cas d'extrema necessitat, com si el seu cas no ho fos ja en extrem, de necessitat!» (CANYAMERES: 1994, 361). I en una nova anotació, redactada poc abans que Gasch retorni a Barcelona l'octubre de 1942, es referma en aquesta imatge:

Tornant cap a casa he vist d'un tros lluny l'amic Gasch travessant la plaça de Rennes per entre els claus reglamentaris. Tot i fer pocs dies que l'havia vist de prop, mai com avui m'he adonat del seu aire decaigut. Pàl·lid, amb la pipa apagada a la boca, el pas incert, la vista també apagada i un paquetet sota el braç, segurament els dos-cents grams de pa que compra cada dia a un forner que li fa una bona pesada, abans d'anar a menjar un simulacre de dinar al refugi François Villon del boulevard de Vaugirard. (CANYAMERES: 1994, 371).⁵²

⁵² En *París, 1940*, Gasch destaca l'ajut i l'amistat que li va dispensar Canyameres en tot moment: «Des d'aleshores, i durant molts mesos, En Madriguera [Canyameres] i jo sortíem plegats. D'aquella època també recordo amb delectança els tiberis amb els quals

No insistirem en aquesta qüestió. Tanmateix ens limitarem a apuntar el nom d'altres exiliats que desfilen per les pàgines del diari de Canyameres: entre d'altres, Just Cabot, Rafael Tasis, Ramon Xuriguera, Pere Guilanyà, Melcior Font, Jaume Agelet i Garriga, Antoni Clavé, Joan Rebull, Josep Quero, Daniel Cardona...⁵³ El *Diari íntim* també inclou referències escadusseres a Joan Puig i Ferrer. D'una banda, l'acusa de ser el causant del seu trasllat a Bouglainval: «Fa tres anys que dura la guerra i en fa dos que la guerra sorda que em féu un examic em decidí a viure en aquest poble. No sé si he perdut el temps. És precisament el temps qui ha de dir-ho» (CANYAMERES: 1994, 383). De l'altra, ens dibuixa el seu caràcter arran de la ruptura de la societat tèxtil: «Al despatx m'he assabentat que ahir hi va anar Puig i Ferrer acompanyat de la seva filla petita. Es mostrà tan violent en les seves exigències com amb les seves amenaces, però esdevingué pusil·làmine quan va comprendre que jo no cediria. Ara allò que li interessa és cobrar el capital que va aportar a la societat» (CANYAMERES: 1994, 435).

A partir de 1944 la naturalesa del *Diari íntim* canvia radicalment i es converteix en un diari de guerra, circumscrit, això sí, als efectes de l'experiència bèl·lica en la vida quotidiana que, per exemple, convertiran les visites de Canyameres a París en una autèntica odissea. O els bombardeigs i els metrallaments constants de teló de fons, les habituals anades i vingudes als refugis o l'obligada col·laboració a l'hora d'obrir trinxeres per tal de refugiar-s'hi en cas de necessitat. El contingut de les entrades recorda el d'altres textos d'escriptors catalans exiliats a França, alguns convenientment passats pel sedàs literari, com el cèlebre conte de Mercè Rodoreda «Orleans, 3 quilòmetres». Ho podem observar en aquesta

m'obsequiava. Que el lector no s'estranyi d'aquesta insistència a esmentar el menjar. És que aleshores no es parlava d'altra cosa. En parlava tothom. Pertot arreu. És que passava fam. Una fam canina que no aconseguien d'apaivagar les pastanagues i el rutabagà, que eren les úniques coses que hi havia en abundància.» (2001, 86-87).

⁵³ És de doldre que cap de les dues edicions publicades del *Diari íntim* de Ferran Canyameres contingui un índex onomàstic, imprescindible en aquesta mena de publicacions.

descripció en què explicita les conseqüències d'un atac de l'aviació aliada a l'estació de ferrocarrils de Maintenon, una vila propera a Bouglainval:

En arribar a dalt d'un repetjò de la carretera, des del qual es dominava l'immens pla de Trappes, se'ns ha encongít el cor. Davant els nostres ulls s'estenia un paisatge espantós de locomotores, vagons, grues, edificis i arbres destrossats, amb grans clots en forma d'embut, com cràters, i movent-se per entremig de tot això collades d'obriers que intentaven relligar les vies, dreçar pals a les línies telefòniques, suports de ferro, i jo què sé més! Sense adonar-me'n en Deauvilliers ha pujat a la seva bicicleta i ha tirat carretera enllà com empès per un mal vent, per fugir de pressa, segurament, d'aquest encreuament de línies ferroviàries que és blanc continu dels atacs aeris. (CANYAMERES: 1994, 528).

Canyameres també pretén deixar constància del moment històric viscut. Per aquesta raó trobem en el diari la impressió que li causen episodis cabdals dels darrers mesos de guerra, com el desembarcament de les tropes aliades a Normandia:

Del desembarcament, poques coses precises se'n sap. Sembla que els aliats sofreixen nombroses pèrdues, que avancen molt lentament, i que el mar, molt agitat, no els ha estat gaire favorable. Arreu de França grups de la resistència hostilitzen a fons les tropes d'ocupació i el vol d'avions anglesos i americans no cessa d'abocar foc i metralla. D'això n'estem ben convençuts perquè per aquests verals no han parat en tot el dia, contra els combois i la gent que treballa pels camps. (CANYAMERES: 1994, 518).

No és cap casualitat que la darrera de les entrades de 1944 estigui datada el 16 d'agost, dia en què l'exèrcit nord-americà va ocupar Bouglainval amb relativa tranquil·litat. Aquest mateix mes tornarà a fixar la residència a París, després que els aliats l'alliberessin de les tropes alemanyes. És, per tot plegat, que no podem estar d'acord amb Josep Murgades, per a qui el diari no és «gens exponent de quin fou el drama dels espanyols exiliats durant la guerra mundial.» (MURGADES: 1974, 116).

4.

El *Diari íntim* dóna notícia de les activitats culturals i literàries de Canyameres. Així ens assabentem de la seva gran afecció pel cinema i pel

teatre. Sovint les entrades contenen opinions sobre obres i escriptors, tant del seu temps com del passat, fins al punt de convertir el text en un catàleg de lectures. Fonamentalment es tracta d'autors francesos, citats gairebé sempre en la llengua original: la tradició autobiogràfica encapçalada per Henri-Frédéric Amiel, les *Confessions* d'Arsène Houssaye, el *Diari* de Jules Renard i *Un hiver à Majorque*, de George Sand (unes lectures que, de ben segur, el devien esperonar a endisar-se en el món de la literatura del jo); o els narradors Honoré de Balzac i Víctor Hugo. Altres textos que llegeix són, a tall d'exemple, les *Converses amb Goethe*, de Hans Peter Eckermann; una selecció de poemes de Walth Withman; contes diversos d'Anton Txèhkov o *El criteri*, de Jaume Balmes. Contràriament, els comentaris sobre literatura catalana són escassos; podem esmentar, però, la crítica a *L'home bo* de Josep Pous i Pagès: «L'he trobat molt pueril. Quin efecte més diferent m'ha fet de quan el vaig llegir fa potser trenta anys en castellà!» (CANYAMERES: 1994, 480).

Com a complement a les lectures trobem, en el *Diari íntim*, reflexions al voltant de l'essència del gènere autobiogràfic: «Em considero únicament ric de records, amb els quals en tindria prou per a omplir la resta de la meua vida transposant-los al paper.» (CANYAMERES: 1994, 271). O sobre la pròpia creació: «Cada dia em llevo amb l'esperança de reprendre la meua tasca literària, però cada dia em fico al llit amb la pena d'haver perdut un altre dia estúpidament.» (CANYAMERES: 1994, 350). I és que Canyameres estava obsessionat a forjar una producció ambiciosa:

Escriu per distreure'm, com aquell qui fa el solitari, però acabo per encaparrar-me encara més, dubtant de tot el que surt de la meua ploma, de la mateixa manera que vacil·lo sempre abans de donar la meua opinió sobre qualsevol cosa. D'altra banda tinc por també de deixar-me emportar per la violència. Adés no era així. Dubtava de les meues condicions literàries però mai del meu esperit emprenedor, amb el qual havia aconseguit tot allò que m'havia proposat.

Descontent de la meua labor escrita, m'ha restat sempre el recurs de cremar, en un moment de fúria, el fruit eixarreït de molts dies de recolliment. Després en tinc un sentiment no exempt de malsana satisfacció, com aquell pare que ha preferit de veure morir el seu fill raquític i que va tot seguit a engendrar-ne un altre, amb la il·lusió que serà més robust, tal com ell el concep, tal com saben fer-ne els altres. (CANYAMERES: 1994, 248).

El diari ens proporciona, a més, exemples del procés d'escriptura d'obres com la novel·la breu *L'home que volia patir*; la narració *Claror de nit*; les evocacions que integren *Barcelona a vol d'infant*, acomboiades amb litografies d'Emili Grau Sala; o la biografia *Josep Oller i la seva època*, dedicada a l'egarenc que va fundar el *Moulin Rouge*; aquest darrer text, publicat en francès el 1946, va permetre a Canyameres obtenir el 1959 el Premi de la Crítica amb la versió catalana. Com bé afirma Lluís Serrasolses, «per a Ferran Canyameres, la literatura és un complement de la vida: una acció de temperament.» (1998, 33).

Canyameres fundarà a París el 1943 l'Editorial Albor, que es convertí en l'activitat cultural més important que desenvolupà a l'exili. Tot i que no era la intenció inicial, es tractava d'unes edicions de bibliòfil —i, per tant, amb un tiratge escàs, de 50 a 250 exemplars— que van resistir les dificultats que comportava publicar en català fora del país gràcies al voluntarisme, malgrat els escassos mitjans amb què comptaven. Entre els volums programats hi havia, entre d'altres, *El comte Arnau*, de Joan Maragall, amb il·lustracions de Joan Rebull; *Tot l'any*, de Rafael Tasis; l'esmentat *Barcelona a vol d'infant*; o *Ofrena a París*, una miscel·lània d'escrits i dibuixos, que tenia la capital francesa com a comú denominador, i amb un frontispici de Pablo Picasso. Finalment, paga la pena remarcar la iniciativa de publicar les traduccions del novel·lista belga Georges Simenon; una operació que no va arribar a esdevenir una realitat fins que Canyameres retornà a Barcelona.⁵⁴

5.

Com es dedueix del títol del diari, i seguint el precepte d'Amiel —«un paisatge és un estat de l'ànima» (CANYAMERES: 1994, 258)—, l'esfera privada de l'autor ocupa una part important del contingut de les entrades. La imatge de Canyameres que es desprèn —o que ens intenta transmetre— en l'àmbit personal és la d'un individu solitari: «L'estufa, la pipa, el llum i el gos han constituït durant l'hivern que s'acaba, els elements complementaris de llargues hores en la solitud de la cambra.»

⁵⁴ Sobre aquest tema vegeu l'excel·lent assaig de Xavier Pla (2007).

(CANYAMERES: 1994, 293). I incomprès per part de les persones que té més a prop i, concretament, per la seva dona:

Cridant, mordaç, però sense expressar el que porto a dintre i que si ho exterioritzés, l'ofendria com ella sap ofendre'm en el més profund dels meus sentiments, l'he feta callar, car no hi ha res que em faci tant de mal com sentir-me mal interpretat, mal comprès, per egoisme, perquè no es fa càrrec de la lluita que sostinc, de tot el que faig perquè no els manqui res, de tot el que sofreixo pels problemes que em compliquen la vida, dels quals sols és possible evadir-me escrivint, recollint-me en mi mateix, però sempre conscient dels meus deures envers la dona i els fills, claudicant per ella i per ells, a cada moment, d'allò que constitueix l'essència de la meua vida, aquesta essència que ells no saben respirar perquè surt del meu fons. (CANYAMERES: 1994, 359).

En efecte, l'arribada de la muller Enriqueta i la filla Montserrat a Bouglainval, a l'abril de 1942, no va servir per a millorar la situació personal de Canyameres, ans al contrari, ja que, a la inadaptació de la dona, s'hi va ajuntar la sospita que tenia una amant: «No sé per què, potser perquè al matí he sortit dejorn i la dona ha pensat que anava a visitar alguna de les misterioses amants que el seu cervell ha creat, però el cas és que la dona s'ha llevat amb cara de funeral.» (CANYAMERES: 1994, 325). El diari traspua una ironia sobre aquesta gelosia fins al punt que l'autor es va veure obligat a prescindir de la minyona que havia tingut des de l'arribada al poble en tant que la muller els acusava d'haver-se entès perquè diversos indicis li ho revelaven. I la va substituir per una altra minyona que reunia característiques ben distintes: «Per sort, aquesta tarda s'ha presentat aquella dona d'Almeria. Sembla que farem el fet. Una de les condicions que reuneix és la d'ésser lletja i coixa. Això no té preu per a la dona.» (CANYAMERES: 1994, 344).⁵⁵ El *Diari íntim* reflecteix, per tant, els dies en què la convivència familiar va arribar a esdevenir un infern: «voldria que jo fos el que ella vol, que pensés el que no vull, i sense adonar-me'n, cada dia va sortir-se'n amb la seva. Tot i això no està prou satisfeta. La gelosia no la deixa viure tranquil·la i a mi,

⁵⁵ Sobre aquesta qüestió Erill (1999, 178) apunta el següent: «La gelosia de l'Enriqueta, de la qual tan protestava sovint el seu marit, no era infundada ni fruit de la seva imaginació, sinó provocada per infidelitats ben reals, segons pot testimoniar la mateixa Montserrat [Canyameres], entre d'altres persones.»

tampoc.» (CANYAMERES: 1994, 410). La situació, finalment, es va anar atemperant i la muller de Canyameres va acabar acostumant-se, *malgré lui*, a la vida a França. D'altra banda, les relacions amb els fills tampoc van ser en cap moment fàcils, especialment amb Jaume, el primogènit:

Estic descontent de mi. Aquest migdia he pegat en Jaume. Com sempre, ho he fet massa fort. En asseure'ns a taula ha fet el joglar amb el tub de píndoles que prenc per a la diabetis. Li he dit dues o tres vegades que estigués quiet, que caurien a terra i que mengés. Ha continuat sense fer cas de les meves observacions fins que el tub ha caigut, i ha fet tombar el got ple de reforçant que pren a cada hora de l'àpat, quan no se n'oblida. Li he clavat un seguit de cops amb la mà plana a l'esquena fins a fer-lo plorar. Li he fet mal, n'estic segur perquè jo també me n'he fet. La serventa ha deixat caure dues llàgrimes dintre el plat. (CANYAMERES: 1994, 275).

6.

Ferran Canyameres no va tornar a Catalunya fins a l'agost de 1949. Les circumstàncies havien canviat —el règim franquista s'havia emmotllat a la nova situació derivada de la Segona Guerra Mundial— i considerava que era en terres catalanes on podria desenvolupar millor les activitats culturals que tenia projectades. Cal tenir present també que alguns dels seus interlocutors en terres franceses, com Amadeu Hurtado, Ferran Cuito, Joan Baptista Xuriguera o, sobretot, Rafael Tasis, ja havien deixat enrere l'exili, fet que de ben segur el degué influir a l'hora de prendre l'opció del retorn.

El segon bloc de notes del *Diari íntim*, com hem indicat, reflecteix l'estada de Canyameres a la presó. Va ser detingut el 12 de juny de 1954 i fins al 20 de juliol va romandre als calabossos de la Prefectura de Policia de Via Laietana. Posteriorment, va ser traslladat a la Model, d'on va sortir un any i quatre dies més tard. Tenia cinquanta-sis anys, patia de reuma i diabetis i tenia problemes amb la tensió arterial. Va ser acusat d'haver recollit diners a París —el viatge, el justificava pel fet de tenir els drets de publicació de les obres de Simenon— per tal de proporcionar-los a la dona del dirigent comunista Joan Comorera, perseguit per la dictadura franquista i marginat pels companys de partit a causa de la seva ideologia obertament nacionalista. Les notes breus sobre l'estada a la presó ens permeten conèixer les activitats que hi duia a terme: les sessions

de cinema, l'escriptura de poemes, l'elaboració d'un lèxic i d'un recull de cançons d'ambient carcerari o les lliçons de francès impartides als oficials de guàrdia. Durant el captiveri sabem que va arribar a escriure un minuciós diari, però només uns escassos fragments van ser aplegats —i encara en l'edició de 1994— dins del *Diari íntim*.⁵⁶

El judici contra Canyameres per haver ajudat Comorera se celebrà a l'agost de 1957. La sentència obligava l'autor a reingressar a la presó per a complir el que li restava de la pena: sis mesos i sis dies dels dos anys a què va ser condemnat. Ingressà, de nou, a la Model el 14 de gener de 1958. Les activitats que hi desenvolupà són similars a les de la primera etapa: la lectura i escriptura de cartes, la continuació del vocabulari, i les traduccions. Sortí en llibertat provisional el 8 de març, tot i que la derogació de la condemna no es va fer efectiva fins al 19 de juliol. Les pàgines més aconseguides d'aquesta segona estada són aquelles en què retrata els companys de cel·la, amb qui aprofita per a comentar qüestions d'un inequívoc signe catalanista (com el conflicte secular entre Castella i Catalunya). Igualment, hi inclou unes interessants reflexions de caire sociològic sobre aquest món:

La població carcerària actual oscil·la entre mil quatre-cents i mil sis-cents reclusos, compresa la de les dones, que no arriben a dues-cents actualment. La capacitat màxima està calculada per dues mil cinc-cents ànimes, de càntir, deixades de la mà de Déu, o simplement animetes. Uns vint-i-cinc anys enrere mai no passaven de quatre-cents perquè només hi havia un pres a cada cel·la. D'aquí ve que se'n digui «Presó Cel·lular». (CANYAMERES: 1994, 661).

7.

Acabarem els apunts amb unes breus referències a l'exquisida qualitat de la prosa de Canyameres, una qüestió en què la bibliografia existent posa un cert èmfasi. Rafael Tasis escrivia poc després de la seva mort que, en la seva producció, «la riquesa de vocabulari voreja, sense mai caure-hi, el barroc» (TASIS: 1964, 88) mentre que Albert Manent,

⁵⁶ El catàleg del fons Canyameres, conservat a l'Arxiu Històric Comarcal de Terrassa, indica que es tracta d'un «Diari escrit a mà a la presó Model durant l'any 1954 en un quadern de comptabilitat, amb citacions, notes, pensaments, definicions, extrets de lectures, sobretot tipus de personatges. Anècdotes diverses sobre gent».

circumscriuint-se al *Diari íntim*, parla de les «impressions vives, acolorides», que denoten «el seu bon estil» (MANENT: 1988, 165). N'és una excel·lent mostra el passatge següent en què fusiona una descripció paisatgística amb elements propis de la imatgeria religiosa:

Clarianes al cel. La terra convertida en relliscall, les fonts carameloses, les basses solidificades, les superfícies, planes o inclinades, fetes una hòstia de blancor. Els arbres porten roquet, dels ràfecs de les teulades penegen ciris i allà baix, a les tovalles de l'altar dels camps, una capa de sol de color de patena d'or. (CANYAMERES: 1994, 252).

Un altre element que cal destacar és l'aplicació de les tècniques cinematogràfiques al discurs narratiu; no en va, com hem apuntat, Canyameres era un gran afeccionat al cinema. Ho podem observar en aquest paràgraf, en què descriu l'ambient d'una estació de ferrocarrils, gràcies a recursos com l'estructuració, a manera de breus seqüències; la significació dels objectes i dels signes lluminosos i acústics; els elements vaporosos —el fum de les locomotores— o el contrast entre immobilitat i moviment:

Avui els altaveus anunciaven en francès i alemany la sortida dels trens. Andanes en penombra. Claror de guerra. Abraçades. Carretons plens de bagatges. Locomotores que esbufeguen i xiulen. Finestrelles amb cortines baixes. Parpelles closes. Filets de llum groguenca. Soldats alemanys. Més soldats. Infermeres. Més infermeres. La llengua germànica en to major. Viatges per necessitat. El turisme, a la reserva. Ombres fuent. Llumets sota un cel baix. Temple de neguit en l'hora de la sincera i concentrada oració de partença. (CANYAMERES: 1994, 283).

Una darrera consideració: al llarg de les pàgines del *Diari íntim* es troben escampats nombrosos aforismes. A tall d'exemple, oferim algunes mostres d'aquestes sentències breus i reflexives, producte de les lectures efectuades —sense anar més lluny, les d'Amiel— i que no desmereixen els que va escriure Joan Fuster: «Són sempre els més egoistes aquells qui abusen dels pròdigs»; «La joventut no és egoista perquè és rica d'esperances i d'il·lusions»; «Són molts aquells que per fugir de maldecaps se'n creen contínuament de nous.» (CANYAMERES: 1994, 444).

8.

Al llarg de la nostra lectura hem intentat fer explícit que el *Diari íntim* constitueix un material de primera mà per a poder apropar-nos a la polièdrica i singular personalitat de Ferran Canyameres, un «autèntic *homenot*» (MANENT: 1988, 168), i, en conseqüència, a les seves obsessions —sense espai per a la frivolitat i l'exhibicionisme— tant familiars com, sobretot, culturals, sempre en defensa de la llengua i la identitat catalanes. Però també el text ens permet veure com l'autor se serveix del gènere del diari per a construir el retaule d'una experiència vital colpidora: la d'aquells que van travessar la frontera, fugint de la dictadura franquista, per endinsar-se en terres franceses i iniciar un llarg exili. En definitiva: una obra que, pel seu innegable interès i qualitat literària, mereix ocupar, sens dubte, una posició de privilegi en un futur cànon de la literatura autobiogràfica catalana.

BIBLIOGRAFIA

- AULET, Jaume (1998): «Ferran Canyameres i l'exili francès. Una trajectòria intel·lectual», *Ciutat*, 7 (primavera de 1998), p. 14-21.
- BALAGUER, Enric (1997): «Diaris i dietaris. Una ullada a la producció més recent», *L'Aiguadolç*, núm. 23 (primavera de 1997), p. 39-64.
- BOU, Enric (1993): *Papers privats*, Barcelona, Edicions 62.
- CAMPS I ARBÓS, Josep (2007): «Els diaris del primer exili a França: notes per a un inventari i anàlisi», en Joan BORJA, Joaquim ESPINÓS, Anna ESTEVE, M. Àngels FRANCÉS (ed.), *Diaris i dietaris*. Alacant-València, Denes Editorial, 2007, p. 99-112.
- CANYAMERES, Ferran (1994): *Diari íntim*, en *Obra completa*, IV, Barcelona, Columna, p. 241-669.
- ERILL I PINYOT, Gustau (1994): «Ferran Canyameres, un escriptor poc conegut i menys valorat», *Serra d'Or*, núm. 418 (octubre de 1994), p. 54-46.
- ERILL I PINYOT, Gustau (1999): *Ferran Canyameres. Entre la memòria i l'oblit*, Barcelona, Baula.
- GASCH, Sebastià (2001): *París, 1940*, Barcelona, Quaderns Crema.

- MANENT, Albert (1988): «Ferran Canyameres, el vitalisme lletraferit», en *Solc de les hores. Retrats d'escriptors i polítics*, Barcelona, Destino, p. 159-168.
- MURGADES, Josep (1974): «Sobre memòries i dietaris: intent de caracterització d'un gènere», *Els Marges*, 1 (maig de 1974), p. 114-118.
- PLA, Xavier (2007): *Simenon i la connexió catalana*, València, Ed. 3 i 4.
- TASIS, Rafael (1964): «Ferran Canyameres», *Serra d'Or*, 11 (novembre de 1964), p. 85-88.
- SERRASOLSES, Lluís (1998): «L'obra autobiogràfica de Ferran Canyameres», *Ciutat*, 7 (primavera de 1998), p. 30-34.
- TRIADÚ, Joan (1994): «Pròleg», en Ferran CANYAMERES, *Obra completa*, IV, Barcelona, Columna, p. IX-XI.